

УДК 343.3/7-057.36

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.58>

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ (СТ. 407 КК УКРАЇНИ)

Голець В.В.,

*кандидат історичних наук, доцент,**директор Північноукраїнський інститут імені Героїв Крут**ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ORCID: 0000-0001-9308-1361

Попович А.С.,

*здобувач вищої освіти,**Національний університет «Чернігівська політехніка»*

ORCID: 0009-0006-6145-8009

Голець В.В., Попович А.С. Особливості кваліфікації самовільного залишення частини або місця служби (ст. 407 КК України).

Стаття присвячена дослідженню особливостей кваліфікації самовільного залишення військової частини або місця служби, що передбачено ст. 407 КК України. Автори аналізують специфіку військових кримінальних правопорушень, які регламентуються розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України та вказують на їх вплив на обороноздатність держави. В умовах збройного конфлікту подібні правопорушення становлять пряму загрозу обороноздатності країни, здатні спричинити катастрофічні наслідки для національної безпеки та територіальної цілісності. Саме тому дослідження зосереджено безпосередньо на одному з таких злочинів, як самовільне залишення військової частини (далі - СЗЧ). В результаті аналізу норм Кримінального кодексу встановлено, що для кваліфікації діяння як військового кримінального правопорушення, зокрема, самовільного залишення військової частини, необхідна наявність наступних обов'язкових ознак: спеціальний об'єкт посягання (порядок несення військової служби), спеціальний суб'єкт (військовослужбовець, військовозобов'язаний) та відповідність складу злочину, передбаченого розділом XIX Особливої частини КК України. Розглянуто об'єктивну сторону, яка охоплює дві форми діяння, а також суб'єктивну сторону, що включає вину у формі умислу чи необережності залежно від обставин. Автори наголошують на важливості врахування заздалегідь обдуманого умислу під час кваліфікації діянь за ст. 407 КК України, що дозволяє встановити глибше розуміння мотивів та істот правопорушення. Дослідження комплексно аналізує склад кримінального правопорушення, охоплюючи об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони СЗЧ. Окрема увага приділяється умовам, за яких СЗЧ кваліфікується як кримінальне правопорушення, зокрема в умовах воєнного стану або бойової обстановки. На основі аналізу чинного законодавства України зосереджено увагу на обґрунтуванні доцільності застосування обтяжуючих ознак до окремих складів злочинів. Розглянуто ознаку вчинення злочину в умовах особливого періоду, зокрема, як природну характеристику, що підвищує відповідальність та обтяжує покарання. Практичне значення дослідження полягає в актуалізації проблем масового самовільного залишення частини або місця служби.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, самовільне залишення військової частини або місця служби, склад кримінального правопорушення, військовослужбовець, воєнний стан.

Holets V.V., Popovych A.S. Peculiarities of qualification of absence without leave or place of service (Article 407 of the Criminal Code of Ukraine).

The article is devoted to the study of the peculiarities of qualification of absence without leave or place of service under Article 407 of the Criminal Code of Ukraine. The authors analyze the specifics of military criminal offenses regulated by Chapter XIX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine and point out their impact on the defense capability of the State. All of these crimes pose a threat of loss of the state's ability to defend itself, which can lead to catastrophic consequences in wartime. That is why the study focuses directly on one of these crimes, namely, absence without leave or place of service (hereinafter - AWOL). As a result of the analysis of the provisions of the Criminal Code, it is established that in order to qualify an act as a military criminal offense, in particular, absence without leave or place of service, the following mandatory features are required: a special object of

the offense (the procedure for military service), a special subject (a serviceman, a person liable for military service) and compliance with the corpus delicti provided for in Chapter XIX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. The author examines the objective side, which covers two forms of an act, as well as the subjective side, which includes guilt in the form of intent or negligence, depending on the circumstances. The authors emphasize the importance of taking into account the premeditated intent when qualifying acts under Article 407 of the Criminal Code of Ukraine, which allows for a deeper understanding of the motives and substance of the offense. The study comprehensively analyzes the elements of a criminal offense, covering the object, subject, objective and subjective sides of AWOL. Special attention is paid to the conditions under which AWOL is qualified as a criminal offense, in particular, in martial law or a combat situation. Based on the analysis of the current legislation of Ukraine, the author focuses on the justification of the expediency of applying aggravating features to certain corpus delicti. The author considers the feature of committing a crime in a special period, in particular, as a natural characteristic which increases liability and aggravates punishment. The practical significance of the work lies in the actualization of the problems of mass absence without leave or place of service.

Key words: military criminal offenses, unauthorized leaving of a military unit or place of service, corpus delicti, military personnel, martial law.

Постановка проблеми. У спектрі протиправних діянь, які підлягають кримінальній відповідальності, військові кримінальні правопорушення становлять унікальну та надзвичайно важливу групу злочинів, які мають особливе значення для національної безпеки та обороноздатності держави. Актуальність вивчення особливостей кваліфікації самовільного залишення частини або місця служби, передбаченої статтею 407 Кримінального кодексу України, обумовлюється як значення належного виконання військових обов'язків для забезпечення національної безпеки держави, так і забезпечення встановленого справедливого балансу між покаранням за порушення військової дисципліни та врахуванням фактичних обставин, що впливають на поведінку військовослужбовців. З огляду на зростання кількості військових конфліктів і реформування системи правосуддя в Україні, вимагається детальний аналіз складу цього злочину, врахування його об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також характеристики, які можуть пом'якшувати або обтяжувати відповідальність. Особливої уваги потребують питання відмежування самовільного залишення служби від суміжних складів злочинів, таких як дезертирство (ст. 408 КК України) або ухилення від військової служби іншим способом (ст. 409 КК України).

Розділ XIX Особливої частини Кримінального кодексу України являє собою вичерпний каталог військових кримінальних правопорушень, який визначає правові межі відповідальності за протиправні діяння у військовій сфері. Передбачені в цьому розділі правові норми слугують дієвим інструментом протидії злочинності серед військовослужбовців, забезпечуючи не лише юридичну оцінку протиправної поведінки, але й профілактичний вплив на потенційних правопорушників. Серед сукупності передбачених законодавством військових кримінальних правопорушень особливе місце посідає склад злочину, визначений статтею 407 Кримінального кодексу України, який кваліфікує самовільне залишення військової частини або місця служби (СЗЧ). Ця норма є важливим механізмом забезпечення дисципліни та правопорядку в системі військової служби, спрямованим на запобігання дезорганізації військових підрозділів та підтримання боєздатності Збройних сил України.

Подвійний характер відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (СЗЧ) - кримінальної та адміністративної - беззаперечно свідчить про винятково високий рівень суспільної небезпечності такого діяння. Комплексний підхід законодавця вимагає глибокого наукового аналізу сутнісних характеристик цього злочину, що дозволить не лише точно ідентифікувати його склад, але й забезпечити чітке розмежування з іншими протиправними діяннями у військовій сфері.

Мета дослідження. Комплексний аналіз складу самовільного залишення частини або місця служби (ст. 407 КК України) через призму характеристик військових кримінальних правопорушень, що передбачає всебічне вивчення нормативно-правових актів у військовій та оборонній сферах. Основне завдання полягає в науковому визначенні поняття, змісту та особливостей кваліфікуючих ознак злочину, встановленні його місця в структурі протиправних діянь проти порядку проходження військової служби, розкритті рівня та характеру суспільної небезпечності самовільного залишення частини або місця служби.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження військових кримінальних правопорушень має вагомe місце в українській правничій науці, особливо в контексті еволюції військового законодавства та забезпечення обороноздатності держави. Проблематика кваліфікації самовільного залишення частини або місця служби (СЗЧ) привертає увагу правознавців, серед яких вирізня-

ються обґрунтовані напрацювання М.І. Карпенка, Н.А. Орловської, Ю.П. Степанової, О.В. Ленди, М.М. Сенька, А.А. Павловської, Т.О. Тригуба та інших вчених. Беручи до уваги суттєві трансформації в законодавчому регулюванні, постає нагальна потреба здійснити всебічний аналіз кваліфікації самовільного залишення частини або місця служби, який би повною мірою відповідав актуальним нормативно-правовим вимогам та сучасній юридичній комплексній практиці.

Виклад основного матеріалу. У розділі XIX Особливої частини Кримінального кодексу України йдеться про військові злочини. Відповідно до статті 401 Кримінального кодексу ці злочини спрямовані саме на порушення встановленого законом порядку проходження військової служби. Для глибокого розуміння теми військових кримінальних правопорушень принципово важливо чітко розділити поняття суб'єкта кримінального правопорушення. До осіб, що несуть відповідальність за військові кримінальні правопорушення, належать: військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом. Також зазначається, що особи, які не були зазначені вище, за співучасть у військових кримінальних правопорушеннях також підлягають відповідальності за відповідними статтями кримінального кодексу [1].

В свою чергу безпосереднім об'єктом правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що складаються між державою та особами, які проходять військову службу або збори. Це стосується виконання обов'язків військової служби або тих, що представлені під час зборів. Є можливість чітко окреслити межі цих правопорушень і відокремити склади злочинів, що стосуються порушення порядку несення військової служби, від складів невійськових правопорушень [2, с. 109].

Щоб суспільно небезпечне діяння кваліфікувалось як військове кримінальне правопорушення, воно повинно мати всі із зазначених ознак, як от: по-перше, таке діяння має бути прямо передбачене Кримінальним кодексом України; по-друге це діяння, яке є суспільно небезпечним і порушує порядок несення військової служби; по-третє, його вчиняють спеціальні суб'єкти - військовослужбовці, військовозобов'язані або резервісти під час зборів. Закон чітко визначає, які дії військовослужбовців є злочинними і несуть за собою кримінальну відповідальність. Надалі дослідження буде зосереджене саме на одному з видів військових кримінальних правопорушень - самовільне залишення військової частини (далі - СЗЧ), передбачене статтею 407 Кримінального кодексу України, що є серйозним правопорушенням, яке тягне за собою кримінальне покарання.

Структура статті 407 КК України, яка передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини, досить складна і включає п'ять частин, кожна з яких має свої особливості. Згідно зі статтею 407 КК України, самовільне залишення військової частини або місця служби має різні форми та ступені відповідальності залежно від умов та статусу військовослужбовця. У свою чергу в ч. 1 ст. 407 визначено покарання для військовослужбовців строкової служби самовільне залишення або нез'явлення вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, але не більше місяця (для військовослужбовців контрактної передбачена диференційована служба); ч. 2 ст. 407 передбачає СЗЧ або нез'явлення вчасно на службу без поважних причин понад десять діб, але не більше місяця або менше десяти, але більше трьох діб, вчинене повторно протягом року; ч. 3 ст. 407 передбачає СЗЧ або нез'явлення вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад один місяць; ч. 4 ст. 407 передбачає покарання в період особливого періоду, крім воєнного стану, СЗЧ, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три роки. Найбільше суворо карається СЗЧ або місця служби в бойовій обстановці або в умовах воєнного стану за ч. 5 ст. 407 [1]. Умови воєнного стану або бойова обстановка є тими обставинами, які обтяжують відповідальність за СЗЧ [3]. Перебування в зоні бойових дій характеризується постійним ризиком для життя, обмеженістю ресурсів та обов'язковістю миттєвого прийняття критично важливих рішень. Саме тому законодавство і передбачає посилення відповідальності за правопорушення, вчинені в таких умовах.

У кримінальному праві України кожне протиправне діяння, передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу, характеризується сукупністю конкретних ознак, що становлять склад кримінального правопорушення та дають можливість юридичної кваліфікації конкретного діяння як кримінально протиправного, а саме об'єктивні і суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення. Об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення формують його зовнішню характеристику, включаючи два ключові елементи: об'єкт та об'єктивну сторону. Саме ці структурні компоненти дозволяють комплексно та повністю оцінити зовнішні властивості вчиненого діяння, розкрити його суть та встановити наявність або визначити відповідність кримінального правопорушення.

На підставі думок вчених, родовий об'єкт кримінального правопорушення проти встановленого порядку нанесення військової служби розглядається як багатогранне правове явище, що включає:

- спеціальні суспільні відносини між державою та військовослужбовцями, які характеризуються спільністю учасників та соціальних інтересів у процесі нанесення та проходження військової служби.

- суспільні відносини, що формуються під час виконання військової служби, а також службової та бойової діяльності.

- суспільні відносини, пов'язані з регулюванням порядку проходження військової служби та забезпечення військової безпеки держави.

- сукупність відносин, що формуються в процесі функціонування військових формувань і закріплені в законах, військових статутах та інших нормативно-правових актах [4, с. 594].

Тому погодимось з цією думкою О. В. Ленди, що визначає встановлений порядок несення та проходження військової служби, як родовий об'єкт кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням цього порядку, є сукупністю правовідносин, що регулюються низкою нормативно-правових актів, які визначають функціонування Збройних Сил України [4, с. 596]. Цей порядок, що може бути порушений виключно військовослужбовцями зсередини, охоплює як проходження, так і несення військової служби, оскільки ці аспекти є тісно взаємопов'язаними та взаємозалежними. Родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень, зокрема діянь, передбачених ст. 407 КК України, включає обидва ці елементи. Науковиця вбачає, що вчиняючи кримінальне правопорушення, передбачене статтею 407 КК України, винна особа посягає на суспільні відносини, пов'язані з проходженням військової служби. До цього порядку належать не тільки виконання обов'язків під час служби, але й порядок виникнення таких відносин, строки служби, система військових звань і правила їх присвоєння, процедури атестації військовослужбовців, порядок переміщення за посадою та пересування по службі, відрядження, відпустки, а також умови та порядок припинення військової служби [4, с. 595].

Діяння, яке утворює об'єктивну сторону злочину самовільного залишення військової частини, може мати різні форми, зокрема:

- СЗЧ або місця служби військовослужбовцем строкової служби нез'явлення вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця;

- СЗЧ або місця служби військовослужбовцем (крім строкової служби), а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року;

- СЗЧ або місця служби, а також нез'явлення військовослужбовця вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад один місяць;

- СЗЧ або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад три доби, вчинені в умовах особливого періоду (крім воєнного стану)

- СЗЧ або місця служби військовослужбовцем, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в бойовій обстановці, а так само ті самі дії тривалістю понад три доби, вчинені в умовах воєнного стану [1].

Для того щоб кваліфікувати діяння як кримінальний злочин, необхідно встановити наявність усіх елементів складу злочину, серед яких важливе місце посідають суб'єктивні ознаки. Саме вони дозволяють визначити, яка саме особа вчинила злочин та з яким саме умислом. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення включає в себе суб'єкта і суб'єктивну сторону.

Як правило, в Україні кримінально відповідальні лише осудні особи, яким виповнилося 16 років. Однак, для деяких злочинів закон встановлює спеціальні вимоги до особи злочинця. М.М. Сенько ж підкреслює викладене в законі, зазначаючи, що мінімальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, має співпадати з віком, з яким громадяни України можуть бути призвані або зараховані на військову службу [5, с. 162].

Оскільки, стаття 407 КК України передбачає декілька складів злочину, то суб'єктом самовільного залишення військової частини може бути як військовослужбовець строкової служби, так і контрактної, або ж будь-який інший військовослужбовець, залежно від конкретних обставин справи. При самовільному залишенні військової частини суб'єктивна сторона переважно характеризується умисною формою вини. Як зазначає А.А. Павловська, при цьому умисел може бути реалізований як у прямій, так і в непрямій формі. Водночас допускається вчинення такого правопорушення і з необережності – через злочинну самовпевненість або злочинну недбалість. Важливо відзначити, що мотиви та ціль такого вчинку можуть бути абсолютно різноманітними [6, с. 330]. Посилаючись на думку Т.О. Тригуба, можна стверджувати, що суб'єктивна сторона самовільного залишення військової частини або місця служби має певні особливості. Таким чином, для самовільного залишення характерна переважно умисна форма вини, тоді як нез'явлення вчасно може бути вчинене як умисно, так і з необережності. Військове правопорушення, передбачене статтею 407 Кримінального кодексу України, вважається

закінченим безпосередньо після самовільного залишення військової частини та продовжує тривати протягом усього періоду переховування військовослужбовця від військової служби. При цьому кожен день ухилення фактично обтяжує вину військовослужбовця. Варто підкреслити, що незважаючи на спробу уникнути відповідальності, особа все одно буде притягнута до кримінальної відповідальності. Кожен день ухилення від слідства збільшує відповідальність військовослужбовця. Навіть якщо вдасться деякий час уникнути правосуддя, це не звільнить від кримінальної відповідальності. Навпаки, добровільна явка з зізнанням та активна допомога слідству можуть стати підставою для застосування більш м'яких заходів покарання або навіть звільнення від нього згідно із законом [7, с. 72].

Зазначимо з вищесказаного, що юристи сходяться на думці, що відсутність військовослужбовця на службі без поважних причин може бути кваліфікована як умисне або необережне правопорушення. Умисне ухилення передбачає свідоме бажання не виконувати свої обов'язки, тоді як необережність пов'язана з ненаданням належного значення своїм обов'язкам або не передбаченням наслідків своїх дій.

Висновки. Самовільне залишення частини (СЗЧ) є одним із видів військових кримінальних правопорушень, передбачених статтею 407 КК України. Нез'явлення військовослужбовця вчасно на службу без поважних причин, коли його звільнено з частин, призначено або переведено, або якщо він не повернувся з відрядження, відпустки чи лікувального закладу, є повністю протиправним, а відповідно до закону, кримінальна відповідальність посилюється, якщо СЗЧ було вчинено в умовах особливого стану, військового стану або в бойовій обстановці. Об'єктивна сторона ст. 407 КК України включає самовільне залишення військової частини або місця служби та нез'явлення на службу вчасно без вагомих причин. Аналізуючи статтю 407 КК України, можна дійти висновку, що СЗЧ вважається закінченим з моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння, незалежно від наслідків. Це правопорушення передбачає суб'єктом військовослужбовців будь-якого виду служби. З суб'єктивної сторони діяння характеризується в основному умисною формою, хоча можлива й необережність. Розмір кримінальної відповідальності залежить від конкретних особливостей правопорушення, особи правопорушника та умов його вчинення, з можливим посиленням відповідальності за скоєння в особливих умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 21 листопада. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.11.2024).
2. Ободовський О.В. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 51. С. 108–114. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.22>. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc51/24.pdf>.
3. Самовільне залишення військової частини (СЗЧ). Адвокати ЗСУ – Адвокати ЗСУ – правова допомога. URL: <https://pravo-ua.com/crime/samovilne-zalyshennya-vijskovoyi-chastyny/> (дата звернення: 23.11.2024).
4. Ленда О.В. Об'єкт самовільного залишення військової частини або місця служби: доктринальні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. С. 593–597. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-593-597. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdv_s_2022_2_92.
5. Сенько М.М. Суб'єкт самовільного залишення військової частини або місця служби. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. С. 161–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2003_1_28.
6. Павловська А.А. Питання кваліфікації самовільного залишення військової частини та дезертирства в умовах воєнного стану. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*. 2022. С. 329–331. URL: http://www.matmodel.puet.edu.ua/files/advanced_training_OLA.pdf.
7. Тригуб Т.О. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби. *Законодавство України: реалії та перспективи*. 2023. № 2023. С. 70–73. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/62/991/2058-1>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026